

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΙ

Υ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 36ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 240 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2013

• ΠΙΠ - ΤΑΜΟΥΖ 5773

Η γένεση της Γένεσης

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ποιος υπήρξε ο συγγραφέας ή μάλλον ο συντάκτης της Γένεσης, είναι, ίσως, το πιο νευραλγικό και ενδιαφέρον ερώτημα που μπορεί να τεθεί σε σχέση όχι μόνο με τη συγγραφική ταυτότητα αλλά πολύ περισσότερο σε σχέση με την κατανόηση και την ιστορική αξιοπιστία του κειμένου. Ατυχώς το ίδιο το κείμενο της Γένεσης δεν μας αποκαλύπτει πουθενά την ταυτότητα του συγγραφέα. Αλλά αυτό, με βάση τα δεδομένα της φιλολογίας της αρχαίας Εγγύς Ανατολής δεν είναι παράξενο, αφού τα αρχαιότερα κείμενα και έπη που γνωρίζουμε (Enuma Elish, Ατράχασις, έπος του Γίλαμές, Σουμέριοι βασιλικοί κατάλογοι κ.λπ.) είναι όλα ανώνυμα.

Η αρχαία εβραϊκή και χριστιανική παράδοση θεωρούσε πάντα τη Γένεση μέρος της Πεντατεύχου και απέδιδε τη συγγραφή της Πεντατεύχου στο Μωυσή (Εξοδος 24: 4, 7· Δευτ. 1:1, 4:44, 29:1· Ιησούς του Ναυή 1:7, 8:32, 23:6· Κριτές 3:4· Α' Βασ. 2:3· Β' Βασ. 14:6· Έσδρας 3:2· Νεεμίας 1:7· Ψαλμ. 103:7· Δανιήλ 9:11· Μαλαχίας 4:4· Ματθ. 19:8· Μρκ. 12:19, 10:3–5· Λου. 24:44· Ιωα. 5:46, 47· Πρξ 3:22· Ρωμ. 10:5) καθώς και οι συγγραφείς Φίλων, Ιώσηπος και το Ταλμούδ (*Baba Bathra* 146). Την ίδια άποψη είχαν και οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς και πατέρες. Ωστόσο, η παρατήρηση από την εποχή του Σπινόζα και μετά, ορισμένων αναχρονισμών και άλλων φαινομένων (π.χ. Δευτ. 34, όπου αναγράφεται ο θάνατος του Μωυσή), σε συνδυασμό με την επικράτηση της αρνητικής κριτικής της Βίβλου, προϊόν του διαφωτισμού και του ορθολογισμού, διατυπώθηκαν ισχυρές αντιρήσεις για τη Μωσαϊκότητα της Πεντατεύχου και, φυσικά, της Γένεσης, και υποστηρίχθηκε η *θεωρία των 4 πηγών* JEDP, σύμφωνα με την οποία κατά τον εμπνευστή της Γερμανό Julius Wellhausen (1844–1918) γνωστή και ως θεωρία των εγγράφων, η Πεντάτευχος συνετέθη από ένα έγγραφο του 9ου π.Χ. αιώνα γνωστό ως Γιαχβική πηγή [(J) από το όνομα του Θεού Γιαχβέ], από την Ελοχιμική πηγή (E) του 8ου π.Χ. αιώνα (από το όνομα του Θεού Ελοχίμ), από την πηγή του Δευτερονομίου (D) γύρω στο

640–609 π.Χ. στην εποχή του βασιλιά Ιωσία, και από τη λεγόμενη ιερατική πηγή [Priestly (P)] του 5ου π.Χ. αιώνα, δηλαδή από διάφορους ανώνυμους συγγραφείς άγνωστους. Και κάποιος/οι, άγνωστος/οι, αναθεωρητής/τες—συνθέτης/τες, τα συνέθεσε/σαν όλα αυτά στην Πεντάτευχο, ένα κείμενο με αναπόφευκτες επαναλήψεις και αντιφάσεις αφού τα κείμενα αυτά λένε τις ίδιες ή παρόμοιες ιστορίες... Βασικές προϋποθέσεις της θεωρίας αυτής είναι ότι η γραφή ήταν άγνωστη στα αρχαία χρόνια των αναφερομένων επεισοδίων (πατριαρχική εποχή), η θρησκεία του Ισραήλ ακολούθησε την εξελικτική πορεία των άλλων αρχαίων θρησκειών (ανιμισμός—πολυθεϊσμός—ενοθεϊσμός—μονοθεϊσμός) και μια προκατάληψη—άρνηση του υπερφυσικού.

Η θεωρία αυτή με κάποιες τροποποιήσεις (σαν και αυτή του μινιμαλιστή R. N. Whybray που υποστηρίζει ότι η Πεντάτευχος είναι μια τεχνητή σύνθεση γραμμένη τον 4ο π.Χ. αιώνα εμπνευσμένη ίσως από τις ιστορίες του Ηροδότου!), θεωρείται η κρατούσα σήμερα, παρόλο που διατυπώθηκε σε μια προ-αρχαιολογική εποχή, και η εικόνα του πολιτισμού της αρχαίας Εγγύς Ανατολής που έχουμε σήμερα, μετά την ανακάλυψη τόσων ευρημάτων, είναι τελείως διαφορετική από εκείνη που είχαν υπόψη τους οι αρνητικοί κριτικοί του 19ου αιώνα. Όχι μόνο αποδέχτηκε ότι η γραφή

ήταν γνωστή και σε χρήση από την 4η χιλιετία π.Χ., αλλά και το αλφάβητο από τον 15ο αιώνα π.Χ. (αλφάβητο της Ουγκαρίτ με 29 γράμματα).

Η μελέτη των αρχαίων κειμένων της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας κατέδειξε ότι η επανάληψη φράσεων είναι ουσιώδες μέρος και τεχνική της πρόζας στην Εγγύς Ανατολή, και άρα, δεν μπορούμε να πούμε ότι το φαινόμενο της επανάληψης στην Πεντάτευχο, και στη Γένεση, μπορεί να μας οδηγήσει σε διαφορετικές υποθετικές πηγές.

Παρόμοια, η χρήση του θείου ονόματος Γιαχβέ (J) σε ορισμένα χωρία, και Ελοχίμ (E) σε άλλα, δεν μπορεί να οδηγήσει στην ύπαρξη διαφορετικών εγγράφων συγγραφέων, ώστε να υποστηριχτεί ότι το Γένεση 1 όπου γίνεται η χρήση του ονόματος του Θεού ως Ελοχίμ αποκλειστικά, γράφτηκε από κάποιον και το

Γένεση 2 όπου γίνεται χρήση του ονόματος Γιαχβέ Ελοχίμ έντεκα φορές προέρχεται από άλλο χέρι.

Με την ίδια λογική, επειδή στην Αιγυπτιακή στήλη του Ikhernofret του 1800 π.Χ., υπάρχουν τέσσερα διαφορετικά ονόματα για το Θεό Όσιρη, θα πρέπει να αποδοθούν σε τέσσερις διαφορετικούς συγγραφείς! Αλλά κανένας Αιγυπτιολόγος και λογικά σκεπτόμενος άνθρωπος δεν θα έκανε κάτι τέτοιο. Παρόμοια φαινόμενα υπάρχουν και σε άλλα κείμενα της αρχαίας Εγγύς Ανατολής. Ακόμα και στο Enuma Elish, ο Θεός Μαρδούκ εμφανίζεται και με δεύτερο όνομα Ασαρού, αλλά οι Ασσυριολόγοι δεν υποστηρίζουν κάποια θεωρία δύο πηγών.

Με την ίδια λογική επίσης, το Κοράνιο όπου γίνεται χρήση του ονόματος του Θεού άλλες φορές ως Αλλάχ (Σούρα 4,

9, 24 και 33) και άλλες φορές ως Rab (Σούρα 18, 23 και 25), θα πρέπει να αποδοθεί σε διαφορετικά χέρια! Αλλά οι ειδικοί Μουσουλμάνοι δεν πιστεύουν ότι συνέβη αυτό.

Η διαίρεση σε πηγές J, E και P, ιδιαίτερα στη Γένεση, παραμένει άκρως προβληματική και για το λόγο ότι, έτσι, σε πολλές περιπτώσεις διασπάται η συνοχή των εδαφίων. Όπως π.χ. στο Γένεση 7:16, όπου διαβάζουμε: «και όσα (ζώα) έμπαι-

ναν... έμπαιναν ακριβώς όπως τον είχε διατάξει ο Θεός (το Νώε). Έπειτα από αυτό ο Γιαχβέ έκλεισε την πόρτα πίσω του». Σύμφωνα με τη θεωρία, το χωρίο αυτό θα πρέπει να προέρχεται από δύο χέρια, αλλά αυτό είναι άτοπο και παράλογο.

Η περίφημη υποτιθέμενη αντίφαση μεταξύ του Έξοδος 6:2, 3, όπου γίνεται λόγος ότι ο Θεός δεν ήταν γνωστός με το όνομά του Γιαχβέ, πιο μπροστά, ενώ στη Γένεση, φαίνεται ότι ήταν γνωστό και χρησιμοποι-

όταν, έχει ήδη βρει την αρμόζουσα λύση από τους ερμηνευτές που υποστηρίζουν ότι το χωρίο αυτό, θα πρέπει να κατανοηθεί, είτε ως ερωτηματική θέση: «Δεν έγινε γνωστός σε αυτούς;» (τους πατριάρχες), είτε όπως υποστήριζαν άλλοι, το «δεν εγνωρίσθη», θα πρέπει να εννοηθεί με την πλήρη σημασία του ονόματός του, και μάλιστα στη φάση της απελευθέρωσης, ως Θεός απελευθερωτής και με πλείστες άλλες ιδιότητες που θα φανέρωναν τη θεία προσωπικότητα πληρέστερα (πρβλ. Ησ. 52:6 και Ιωαν. 17:3). Το ότι το ιερό όνομα ήταν γνωστό και πριν από τον Μωυσή, φαίνεται εκ του ότι και το όνομα της μητέρας του ήταν Ιωχαβέδ (=ο Γιαχβέ είναι ένδοξος).

Ο λόγος που στο Γένεση 1, χρησιμοποιείται το όνομα Ελοχίμ είναι ότι η λέξη ταιριάζει στην έννοια της γενικής δημιουργίας από ένα υπέρτατο ον. Το «Γιαχβέ Ελοχίμ» έχει να κάνει με το όνο-

μα του Θεού που δίνει έμφαση στην ηθική τάξη, που σχετίζεται με ανθρώπους, και που συνάπτει διαθήκη με αυτούς (Γεν. 2–3).

Τίποτα δεν μπορεί να αποδείξει την ύπαρξη τέτοιων υποθετικών εγγράφων που δεν ανακαλύφθηκαν ποτέ. Αλλά και η αλλαγή ύφους, δεν αποτελεί απόδειξη ύπαρξης πολλών συγγραφέων, γιατί ένας συγγραφέας κατά διαστήματα μπορεί ν' αλλάζει το ύφος του ανάλογα με το περιεχόμενο, και ανάλογα με τη διάθεσή του ή το χρόνο. Οι λεγόμενες επαναλήψεις (π.χ. Γεν. 2:8, 15· 7:2, 8) είναι θέμα ερμηνείας, αν είναι πραγματικές επαναλήψεις, ή αναφορές για έμφαση και διαπλατύνσεις, φαινόμενο γνωστό στη φιλολογία της αρχαίας Εγγύς Ανατολής.

Σε τελευταία ανάλυση, η θεωρία των πηγών, είναι μια θεωρία που όχι μόνο δεν επαληθεύτηκε ποτέ, αλλά δημιουργεί πολλά κενά και πλείστες όσες απορίες και δυσκολίες στην αποδοχή της, ενόψει των διαφόρων αρχαιολογικών ευρημάτων που είτε εξακολουθούν προκλητικά να αγνοούνται, είτε να παραβλέπονται και να αποσιωπούνται, από τους οπαδούς της.

Σύγχρονοι παλαιοδιαθηκολόγοι συγγραφείς όπως οι R. D. Wilson, M. F. Unger, O. Allis, E. Young, C. H. Gordon, R. L. Harris, D. J. Wiseman, U. Cassuto, R. K. Harrison, G. L. Archer, N. L. Geisler, W. E. Nix, K. A. Kitchen, W. C. Kaiser, W. J. Martin, D. Kidner κ.ά., έχουν με ισχυρά επιχειρήματα καταδείξει την ανεπάρκειά της και τα σαθρά υποθετικά βάθρα της.

Όπως αναγνωρίζει ο κριτικός O. Eissfeldt, στο βιβλίο του *The Old Testament: An Introduction* (1965, σελ. 240): «όλη η κριτική της Πεντα-

τεύχου είναι μια υπόθεση που στηρίζεται σε σημαντικά επιχειρήματα...».

Και η καθηγήτρια της Παλαιάς Διαθήκης Ελ. Χριστινάκη αναφέρει: «Σε κάθε περίπτωση, η θεωρία των πηγών παραμένει εικασία καθώς βασίζεται σε υποθέσεις ερευνητών. Καμιά μαρτυρία δεν υπάρχει που με βεβαιότητα να φανερώνει την ύπαρξη παραλλήλων ή έστω επικαλυπτομένων παραδόσεων και κανένα βιβλικό κείμενο δεν έχει διασωθεί με τέτοιο τρόπο ή σε τέτοια κατάσταση που να φανερώνει την παρουσία μίας ή το πολύ δύο πηγών» (*Ερμηνεία της Π.Δ. εκ του πρωτοτύπου*, τεύχος Β', Αθήνα 2006, σελ. 26).

Επιπλέον, η επί πέντε έτη γλωσσική ανάλυση των είκοσι χιλιάδων λέξεων του βιβλίου της Γένεσης από υπολογιστή, που έγινε από ομάδα ερευνητών στο ινστιτούτο της Χάιφα, κατέδειξε ότι το 82%, πρέπει να έχει γραφτεί από ένα άτομο και αποκάλυψε τα «δακτυλικά αποτυπώματα» του ύφους ενός μόνο συγγραφέα! Όπως σχολίασε ο καθηγητής Yahuda Radday, η ανάλυση έδειξε ότι η Γένεση είναι προϊόν ενός μόνο συγγραφέα και συνεπώς η θεωρία JEPD πρέπει να απορριφτεί ή ριζικά να αναθεωρηθεί αφού το ίδιο πρόσωπο έγραψε τα υποθετικά χωρία J και E (περιοδικό *Time*, 7/12/1981).

Η προσεκτική και συστηματική μελέτη της Γένεσης από ειδικούς μελετητές, κατέδειξε ότι στη Γένεση μπορούν ν' ανιχνευτούν άλλου είδους πηγές, τελείως διαφορετικές από αυτές που υποθέτουν οι κριτικοί και, οι οποίες, μπορούν να οδηγήσουν σε άλλα συμπεράσματα σε σχέση με το συγγραφέα–συντάκτη της Γένεσης και την αξιοπιστία του περιεχομένου της.

Όπως σχολίασε ο καθηγητής Yahuda Radday, η ανάλυση έδειξε ότι η Γένεση είναι προϊόν ενός μόνο συγγραφέα και συνεπώς η θεωρία JEPD πρέπει να απορριφτεί ή ριζικά να αναθεωρηθεί αφού το ίδιο πρόσωπο έγραψε τα υποθετικά χωρία J και E.

(περιοδικό Time, 7/12/1981).

Παρατηρήθηκε ήδη από τον 18ο αιώνα (Καμπέγκιος Βιτρίγκα), τον 19ο αιώνα από τον R. S. Driver και άλλους, και από σύγχρονους ερευνητές τον 20ό αιώνα και, κυρίως, τον P. J. Wiseman στο βιβλίο του *Νέες ανακαλύψεις σχετικά με τη Γένεση* και από τον παλαιοδιαθηκολόγο R. K. Harrison, ότι στο βιβλίο της Γένεσης υπάρχει η έκφραση «*αύτη είναι η γένεσις*» (=toledoth) έντεκα φορές (Γεν. 2:4, 5:1, 6:9, 10:1, 11:10, 11:27, 25:12, 25:19, 36:1, 36:9). Και υποστηρίχθηκε, με σθεναρά επιχειρήματα, ότι η έκφραση αυτή σημαίνει όχι απλά *γένεση* ή *γενεαλογία*, όπως εσφαλμένα την αποδίδουν διάφορες μεταφράσεις, αλλά *απαρχές, ιστορία*, και μάλιστα στο Γεν. 5:1 «*βιβλίο της ιστορίας του Αδάμ (=ανθρώπου)*», μια έκφραση που είναι ανάλογη με αυτή που βρίσκουμε στο Ματθ. 1:1. Το βιβλίο της ιστορίας του Ιησού Χριστού (*βίβλος γενέσεως*), δεν είναι τίποτε άλλο από το *sefer toledoth* του Γεν 5:1 (βλ. R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, 1974, σελ. 546).

Πρόκειται, σαφώς, για έγγραφα που γράφτηκαν από τους φερόμενους επώνυμους, ή διαφυλάχτηκαν από τους κατόχους των εγγράφων αυτών (απογόνους Αδάμ, Νώε, Σημ, Θάρα, Ισμαήλ, Ισαάκ, Ησαύ, Ιακώβ). Η τελευταία ιστορία φτάνει στους γιους του Ιακώβ (Γεν. 37:26–Εξ. 1:1), και από εκεί, μέσω του Ιωσήφ θα μπορούσαν άνετα τα κείμενα αυτά να φτάσουν στα χέρια του παραδοσιακού συντάκτη της Γένεσης που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις πρέπει να ήταν ο *σπουδάσας πάσαν την σοφία* (=επιστήμη) της Αιγύπτου, Μωυσής (Πρξ. 7:22), που σύμφωνα με πολλές ενδείξεις πρέπει να έγραψε όχι μόνο στη διεθνή προ-αλφαβητική Ακκαδική γραφή, αλλά να έκανε χρήση του αλφαβήτου που ο ίδιος εφηύρε (!) όπως μαρτυρούν οι αρχαίοι συγγραφείς Ευπόλεμος, Νίκαρχος, Κλήμης Αλεξανδρέυς, Ισίδωρος της Ισπάλαεως κ.ά. (βλ. Κωνσταντίνου Σιαμάκη, *Το Αλφάβητο*, 1988, σελ. 330 επ.).

ύο, επιμέρους σημεία, απασχόλησαν τους ερευνητές. Πρώτον, η λέξη *toledoth* (ιστορία), αναφέρεται στα προηγούμενα γεγονότα της αφήγησης ή στα επόμενα; Με άλλα λόγια έχουμε έναρξη της ιστορίας, όπως γίνεται στο Ματθαίο, ή κολοφώνα; Οι ερευνητές δεν είναι

σίγουροι, ούτε ομόφωνοι, αλλά το κέντρο βάρους πέφτει στην άποψη ότι πρόκειται μάλλον για το τέλος, τον κολοφώνα της ιστορίας, μια άποψη που την είχε υποστηρίξει και ο κορυφαίος σχολιαστής του Ιουδαϊσμού Ρασί. Από το Γένεσης 2:4, προκύπτει μάλλον ότι έχουμε εδώ αναφορά στα προηγούμενα (κολοφών). Και το ίδιο προκύπτει και από το τέλος των βιβλίων Λευιτικό (27:34) και Αριθμοί (36:13). Τα αναφερόμενα προστάγματα και οι εντολές του Μωυσή εδώ, δεν ακολουθούν, αλλά προηγούνται. Όπως παρατηρεί ο Wiseman η ίδια τακτική υπάρχει και στον κώδικα του Χαμουραμπί, όπου διαβάζουμε: «*Οι δίκαιοι νόμοι, που όρισε ο Χαμουραμπί, ο σοφός βασιλιάς, και με τους οποίους έδωσε στη χώρα στερεό θεμέλιο και δίκαια διοίκηση...*». Την ίδια άποψη εκφράζουν νεότεροι ερμηνευτές, όπως οι D. Garret (*Rethinking Genesis*), M. W. J. Phelan (*The inspiration of the Pentateuch*).

Το δεύτερο σημείο που προβλημάτισε τους ερευνητές, ήταν το πώς ήταν δυνατό να έχουν γράψει τις φερόμενες ιστορίες άνθρωποι μη πιστοί, όπως ο Ισμαήλ και ο Ησαύ, και να είναι κάτοχοι των εγγράφων αυτών. Το πρόβλημα μπορεί να υπερνικηθεί με την αποδοχή–υπόθεση, ότι η «*ιστορία του Ισμαήλ*» αναφέρεται σε μια μικρή υποδιαίρεση μέσα στο κύριο σώμα του Ισαάκ που τελικά μεταβιβάστηκε απ' αυτόν. Παρόμοια και η «*ιστορία του Ησαύ*» προσεταιρίσθηκε από τον Ιακώβ σε ευρύτερη ενότητα με τον τίτλο «*ιστορία του Ιακώβ*», που διαφυλάχτηκε από τον ίδιο και η οποία δεν μνημονεύεται. Το θέμα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, και το αν η λέξη *toledoth* αναφέρεται σε προηγούμενα ή επόμενα επεισόδια δεν έχει ιδιαίτερη σημασία εδώ.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτών των «ιστοριών», που οδηγούν στην ύπαρξη εγγράφων, είναι ότι η καθεμιά ιστορία που ακολουθεί αρχίζει με μια λέξη κλειδί από την προηγούμενη. Και ο λόγος που συμβαίνει αυτό, είναι να συνδέσει την επόμενη ιστορία με την προηγούμενη για να δημιουργηθεί έτσι μια συνεκτική αφήγηση. Είναι προφανώς δουλειά του συντάκτη.

Αυτές οι ιστορίες, κατά πάσα πιθανότητα είχαν γραφεί–εγχαραχθεί, σε ξύλο, ή μάλλον σε πήλινες πινακίδες (η αρχαία Μεσοποταμία έχει να μας δεί-

ξει χιλιάδες απ' αυτές) ή τρίεδρα πήλινα πρίσματα (Κύρβεις), και μεταβιβάστηκαν ως οικογενειακά αρχεία από πατέρα στον γιο–εγγονό κ.λπ., ήταν πραγματικά χρονολογικά ντοκουμέντα (σαν και αυτό που φαίνεται να κράτησε ο Νώε ή ο Σημ για τις ημερομηνίες του κατακλυσμού), που προφανώς περιείχαν γενεαλογίες, χρονολογίες και ένα μίνιμουμ πληροφοριών. Η σφηνοειδής γραφή ήταν γνωστή στη Μεσοποταμία από την 4η χιλιετία π.Χ. Επίσης, τα ιερογλυφικά από την 3η χιλιετία. Συνεπώς, προ–κατακλυσμιαίοι πατριάρχες και μετα–κατακλυσμιαίοι πιστοί μπορούσαν να εγχαράζουν τέτοιους καταλόγους και γενεαλογίες κ.λπ.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι σύμφωνα με το Γένεσης 26:5 ο Αβραάμ είχε λάβει από το Θεό εντολές (chuqotay) και νόμους (γραπτούς), νομοθετήματα (mishmartiy, mitzotay, torotay). Οι αντίστοιχες εβραϊκές λέξεις σύμφωνα με τους εβραιολόγους και λεξικογράφους (Brown, Driver, Briggs, *Hebrew and English Lexicon*) σημαίνουν νόμους σε γραπτή μορφή και προφανώς ο Αβραάμ μπορούσε να είχε τέτοιες διατάξεις και από προγενέστερους, π.χ. Νώε (Γεν. 9:1-7) κ.α.

Ο συντάκτης της Γένεσης (Μωυσής), εμπλούτισε αυτές τις ιστορίες με άλλες προφορικές ή και γραπτές παραδόσεις (όπως η προφητεία του Ενώχ), επιλέγοντας υλικό και επιβάλλοντας την προσωπική του σφραγίδα και συγγραφικό ύφος (η ιστορία της δημιουργίας, Γεν 1:1–2:4, προφανώς αποκαλύφθηκε θεόθεν). Αυτό εξηγεί και την ύπαρξη είτε διαφορετικού συγγραφικού ύφους, είτε την ύπαρξη επεξηγήσεων, κυρίως σε πόλεις και τοπωνύμια σαν και αυτές που υπάρχουν άφθονες στο 14ο κεφάλαιο της Γένεσης [14:2 (Βελά δηλ. η Σηγώρ), 14:3 (Σιδδίμ δηλ. Αλμυρή Θάλασσα), 14:7 (Εν–μισπάτ, δηλ. Κάδης), και 14:15 και 14:17. Πρβλ. και Γεν. 16:41· 23:2, 19· 35:19] είτε κάποιων αναχρονισμών (Γεν. 4:7· 36:32. Πρβλ. Α' Χρον. 1:43 επ.).

Κάτι άλλο που έχει επισημανθεί είναι ότι τα πρώτα έντεκα κεφάλαια της Γένεσης έχουν πολλές Σουμεριακές–Βαβυλωνιακές λέξεις, όπως Εδέμ (Eden), ενώ τα τελευταία κεφάλαια που αναφέρονται στον Ιωσήφ, κ.λπ., Αιγυπτιακές. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι πρώτες πα-

ραδόσεις–καταγραφές, προέρχονται από τον κύκλο των αρχαίων πατριαρχών τη 2η χιλιετία π.Χ., και διαφυλάχτηκαν απ' αυτούς όταν μετέβησαν από τη Μεσοποταμία στην Παλαιστίνη (Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ). Ενώ οι τελευταίες μεταφέρθηκαν από τον Ιωσήφ και τους συγχρόνους του και έφτασαν στα χέρια του συντάκτη της Γένεσης.

Η όλη δομή της Γένεσης είναι αριστουργηματικά σφιχτοδεμένη με ειδικό σχέδιο κλιμάκωσης (πρβλ. Γεν. 1:1, όπου έχουμε *μερισμό* και ανάπτυξη στα Γεν. 1:2–2:4). Και όλο και περισσότεροι λόγιοι, εγκαταλείπουν την πεπαλαιωμένη θεωρία των Πηγών και αποδέχονται τη δυνατότητα της Μωσαϊκής προέλευσης–σύνταξης του κειμένου. Έτσι στο *Wycliffe Bible Commentary* (1962, σελ. 1) διαβάζουμε: «*Είναι ασφαλές το να αξιώσουμε τον Μωυσή ως τον υπεύθυνο συγγραφέα του βιβλίου*». Στο *New Bible Commentary* (εκδ. F. Davidson, 1958) διαβάζουμε: «*Δεν υπάρχει κανένας λόγος που να μπορεί να ανατρέψει την πίστη ότι η Μωσαϊκή συγγραφή πρέπει να εγκαταλειφθεί*». Επίσης, ο G. J. Wenham παρατηρεί: «*Η σφιχτοδεμένη δομή των βιβλίων της Γένεσης μας δυσκολεύει να δεχτούμε ότι προήλθε ως εξέλιξη από προφορική παράδοση ή ότι είναι σύνθεση πολλών εκδοτών. Μαρτυρεί τη σφραγίδα ενός αξιοθαύμαστου δημιουργικού συγγραφέα, αλλά ποιος ήταν δεν ξέρουμε. Αν ο Μωυσής ήταν τόσο σημαντικός όπως η παράδοση αποδίδει, θα πρέπει σε αυτόν να αποδώσουμε το πρώτο σχέδιο του βιβλίου*» (G. J. Wenham, *Genesis* στο J. D. G. Dunn–J. W. Rogerson, *Eerdmans Commentary on the Bible*, 2003, σελ. 35, 36).

Φυσικά, τίποτα δεν εμποδίζει το να δεχτεί κανείς και μια μεταγενέστερη μικρή αναθεώρηση του όλου κειμένου στην εποχή της μοναρχίας από τον Σαμουήλ όπως υποστηρίζουν συντηρητικοί ερευνητές ή του Έσδρα όταν είχαμε τη δημιουργία του κανόνα της Π.Δ. Άλλο πράγμα είναι η αναθεώρηση και άλλο η συγγραφή. Η συγγραφή σύμφωνα με τα παραπάνω είναι αρχαιοτάτη και προέρχεται από ένα χέρι.

[Ο κ. Δημήτρης Τσινικόπουλος είναι δικηγόρος και δοκιμιογράφος, συγγραφέας πολλών ιστορικών και κοινωνιολογικών βιβλίων].